

Over de grenzen

Gert Jan van Helden Hoe staat het sinds de invoering van de bamastructuur met de academisering van het kunstonderwijs in Nederland en Vlaanderen? Op basis van een selectieve, internationale vergelijking doet de auteur aanbevelingen voor de verdere ontwikkeling in de Lage Landen.

Aan de Universiteit Leiden heeft de in 2001 opgerichte Faculteit der Kunsten inmiddels één masteropleiding in de kunsten gerealiseerd: Photographic Studies. Van een bacheloropleiding heeft men vooralsnog afgezien. Ruim driehonderd Leidse studenten volgen keuzevakken en minors die de Koninklijke Academie voor de Kunsten Den Haag aanbiedt bij de Faculteit der Kunsten. De belangstelling van hbo-studenten voor het universitair kunstonderwijs is minder groot: veertig studenten in 2006. Daarnaast zijn er vijftien zogeheten dubbelstudenten, die een volledige opleiding volgen aan de universiteit én aan de hogeschool. De universiteit stelt jaarlijks 150.000 euro ter beschikking voor het kunstonderwijs.

De mogelijkheid tot promoveren blijft vooralsnog beperkt tot muziek. Hierin werkt Leiden nauw samen met universiteiten in Vlaanderen en het Verenigd Koninkrijk. De tweejarige docARTES-opleiding biedt, bij

artistieke prestaties op hoog niveau en een systematische theoretische reflectie daarop, een doctorstitel. Inmiddels volgen zestien promovendi hier een opleiding die met name is gericht op research.

Het Leidse promotiereglement kent nog geen specifieke bepalingen voor promoveren in de kunsten. Dit impliceert dat promoties gebaseerd moeten zijn op 'een wetenschappelijke verhandeling in boekvorm', het proefschrift. Maar door de achtergrond van betrokkenen – uitvoerend kunstenaar of componist – wijkt een doctoraat op het terrein van muziek af van het gangbare beeld. De wetenschappelijke component is kleiner en de opleidingscomponent aanzienlijk groter dan bij een reguliere promotie. De eerste promovendus wordt begin 2008 verwacht. Dan moet blijken of deze bijzondere combinatie van prestaties in de Leidse promotiecultuur past.

In Utrecht spraken de besturen van de

Universiteit Utrecht (UU) en de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (HKU) in 2003 de intentie uit om de HKU als zelfstandige eenheid binnen het universitaire domein op te nemen. Inmiddels is in september 2004 een Professional School of the Arts (PSAU) opgericht, als thuisbasis voor masteropleidingen en onderzoek op het grensvlak van kunst en wetenschap. Deze PSAU biedt twee soorten masterprogramma's aan. Bij die van de UU gaat het om Dramaturgie, waaronder Theaterdramaturgie, en Kunstbeleid & Management. Bij de HKU zijn het eenjarige mastertracks op het gebied van nieuwe media: European Media Master of Arts (EMMA). Deze opleiding is in het Verenigd Koninkrijk geaccrediteerd, en komt daarvoor niet voor overheidsfinanciering in aanmerking. In 2006 zijn vijftien studenten met een project in PSAU-verband begonnen.

Vlaanderen

Anders dan in Nederland regelt in Vlaanderen de overheid de samenwerking tussen hogescholen en universiteiten. In 2003 is bij decreet bepaald dat het 'tweecycli-onderwijs' van de hogescholen, met een bachelor- én masterprogramma, geacademiseerd moet worden voor aanvang

In Vlaanderen regelt de overheid de samenwerking tussen hogescholen en universiteiten

van het collegejaar 2012-2013 (De Belder, 2004). Dat betekent inbedding in wetenschappelijk onderzoek en de eis dat hogeschooldocenten naast het volgen van onderwijs ook onderzoek moeten doen. De onderwijsprogramma's moeten aan dezelfde accreditatiecriteria voldoen als academische opleidingen aan universiteiten.

Academisering gebeurt via de associatie van een universiteit met één of meer hogescholen. Leuven, Antwerpen, Brussel, Gent en Hasselt hebben inmiddels zo'n associatie opgericht. Zo startte de Associatie KU Leuven december 2002 een Onderzoeksplatform Kunsten, waar onderzoekers van hogescholen en universiteit samen aan projecten werken. Daarvoor is een associatiefonds van 200.000 euro opgericht. Sinds 2006 zijn in Leuven de kunstdepartementen van de hogescholen samengebracht met de universitaire onderzoeksgroepen in een Instituut in de Kunsten. Leuven heeft, waarschijnlijk als eerste Vlaamse universiteit, een promotie in de kunstwetenschap met als onderdeel zowel een artistieke als een wetenschappelijke prestatie.

De Universiteit Antwerpen heeft associatiefaculteiten in het leven geroepen die moeten uitgroeien tot volwaardige universitaire faculteiten. Logisch eindpunt van het academiseringsproces zou zijn dat de zeventien academische hogeschoolopleidingen opgaan in bestaande faculteiten van de Universiteit Antwerpen. Voor alle te academiseren disciplines is jaarlijks 150.000 euro beschikbaar plus een viertal doctoraatsbeurzen.

De Universitaire Associatie VU Brussel kent sinds 2005 een Doctoraat in de Kunsten. Het proefschrift bestaat daar uit een wetenschappelijk tekstgedeelte en een portfolio met creaties van de kandidaat in de audiovisuele en beeldende kunsten of de muziek en podiumkunsten. Een kunstenplatform van kunstenaars en wetenschappers moet de wetenschappelijke en artistieke kwaliteit van het doctoraat waarborgen.

Voor de academisering van alle tweecycliopleidingen is jaarlijks 350.000 euro beschikbaar. Gent en Hasselt koesteren vergelijkbare plannen, maar die verkeren in een minder gevorderd stadium.

In Vlaanderen behoren de kunsten op termijn tot het universitaire domein. De discussie gaat niet over de vraag óf onderzoek in de kunsten en promoveren op dat onderzoek in universitair verband past, maar over hoe dit te realiseren. In Nederland lobbyen met name de kunstopleidingen om de kunsten binnen het domein van de universiteiten te brengen. Daarbij verwijst men naar landen waar dit al het geval zou zijn. Maar hoe is de situatie in bijvoorbeeld Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten?

Duitsland

De Bondsrepubliek kent twee soorten hoger onderwijs: wetenschappelijk onderwijs in *Universitäten* en hoger beroepsonderwijs in *Hochschulen*. De *Kunst-* en *Musikhochschulen* zijn gelijkgesteld aan de *Universitäten* en kennen hoogleraren. Zowel de duur van het onderwijsprogramma, de diplomering als de bestuursstructuur komt overeen met die van de universiteiten. Bovendien dragen twee *Hochschulen* de naam van universiteit: de *Universität der Künste Berlin* en *Bauhaus Universität Weimar*. Ook maken twee academies deel uit van een universiteit, het *Caspar David Friedrich Institut* van de *Universität Greifswald* en de *Akademie für Bildende Kunst* van de *Universität Mainz*. De betere *Kunst-* en *Musikhochschulen* hebben bovendien de status van *Künstlerisch-wissenschaftliche Hochschule* en beschikken over het *ius promovendi* en het *Habilitationsrecht*.

Het kunstonderwijs heeft een eigen status die niet onderdoet voor het wetenschappelijk onderwijs; samenwerking om een universitaire status te verwerven, is derhalve niet aan de

orde. Een promotie, ook in de kunsten, bestaat uit een dissertatie. Alleen die promovendi worden toegelaten die een wetenschappelijke of een *künstlerisch-wissenschaftliche* opleiding hebben genoten.

Groot-Brittannië

In het Verenigd Koninkrijk wijzigde de 'Further and Higher Education Acts' de universitaire verhoudingen in 1992 ingrijpend en het VK werd zestig universiteiten rijker. Om de nieuwe universiteiten te onderscheiden van de traditionele worden ze wel *new universities* genoemd, maar ze kregen dezelfde rechten – inclusief het *ius promovendi*. Kunstonderwijs vindt zowel aan de nieuwe als aan de traditionele universiteiten plaats.

De wijziging van het stelsel leidde tot een andere inhoud van de promotie. Zo kon men voorheen alleen op wetenschappelijk onderzoek promoveren, nu ook op toegepast onderzoek en *practice led research*. Daarnaast zijn er *professional doctorates*, gericht op de beroepsuitoefening, en *taught doctorates* die bestaan uit het volgen van theoretisch onderwijs. Bij een aantal universiteiten kan men op basis van research in de kunsten promoveren, maar er is geen heldere standaard voor deze promoties. Zoals in het VK gebruikelijk, neemt het volgen van onderwijs een substantieel deel van de tijd in beslag. Dat is bij kunsten mogelijk nog wat groter dan bij andere disciplines, omdat de meeste kandidaten weinig van onderzoeksmethoden af weten. Daarnaast moet er een artistieke, professionele prestatie worden geleverd, met theoretische onderbouwing.

Een van de problemen waarmee de kunsten worstelen, is het gebrek aan researchervaring bij de staf. Daardoor is begeleiding van promovendi een knelpunt. Opvallend is ook dat promoties in de muziek vaak beperkt blijven tot musicologie, etnomusicologie en compositie, gebieden waarop al veel langer op klassieke

wijze met een dissertatie kan worden gepromoveerd.

Verenigde Staten

In de Verenigde Staten verschilt het systeem van hoger onderwijs per staat. Als voorbeeld kunnen hier dienen de University of Michigan, de University of Illinois, de Iowa State University en de University of Kansas. Deze hebben de kwalificatie *Research University/very high research activity* en kennen onderwijsprogramma's op het gebied van muziek/dans en beeldende kunsten/design. De wijze waarop 'Fine Arts en Music' zijn ondergebracht, verschilt per universiteit. Soms maken de kunstopleidingen deel uit van grotere colleges, zoals in Iowa, soms zijn zowel Fine Arts als Music in één school ondergebracht, zoals in Kansas en Illinois. En in Michigan zijn het twee afzonderlijke 'schools'. Kunstgeschiedenis en musicologie, bij ons bij letteren ondergebracht, behoren veelal tot de School of Fine Arts, respectievelijk de School of Music.

In de gesprekken die ik met betrokkenen voerde, kwam naar voren dat 'schools' binnen universiteiten een grote meerwaarde hebben. Men vond dat de uitvoering van muziek verrijkt werd door kennis van andere wetenschapsgebieden, een verbreding die vervolgens

In de VS plaatst men het kunst- onderwijs in een bredere maatschappelijke context

ook betere maatschappelijke kansen zou bieden. Het wordt van belang geacht het kunstonderwijs in een bredere maatschappelijke context te plaatsen. Daarenboven kan het kunstonderwijs gebruikmaken van *best practices* die op andere gebieden ontwikkeld zijn. Inbedding in een universiteit zou ook de onderzoekscomponent in de kunsten versterken. Voorts kan de uitvoerend kunstenaar een intellectuele bijdrage leveren. Men acht het in dit kader van belang om een aanzienlijk deel van het gehele onderwijsprogramma in te vullen met studieonderdelen van buiten het vakgebied.

Wat onderzoek en promoveren betreft kennen universiteiten in de VS *professional doctorates* gerelateerd aan de beroepsuitoefening, in de kunsten *Doctor of Musical Arts* (DMA) en *Doctor of Fine Arts* (DFA), gericht op het hoogste niveau van de beroepsuitoefening. Daarnaast bestaat er de promotie op basis van research, de PhD.

In alle vier de universiteiten is het mogelijk om een PhD te behalen op het gebied van musicologie, muziektheorie, muziekeducatie, kunsteducatie en kunstgeschiedenis, terreinen waarop ook in Nederland en Vlaanderen al sinds jaar en dag kan worden gepromoveerd. Mijn gesprekspartners waren van oordeel dat de kunsten zich daarentegen slecht lenen voor een PhD. Bij de selectie van personeel hechten de universiteiten meer waarde aan artistieke kwaliteit en ervaring dan aan een PhD. De meest gebruikelijke opleidingen blijken de professionele masteropleidingen en soms de doctoraatsopleidingen DMA of DFA te zijn.

Opleiding of onderzoek

Wat de plek van de kunsten in het internationale universitaire onderwijs betreft blijken verschillende wegen naar Rome te leiden. Op de eerste plaats zouden de kunsten een eigen (onderzoeks)domein kunnen hebben, waar ze gelijkwaardig zijn aan wetenschap, maar een

Gert Jan van Helden

is directeur bedrijfsvoering Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen van de Universiteit Leiden

eigen gebied vormen met een eigen taal en eigen methoden en technieken. Deze situatie doet zich in formele zin voor in Duitsland, waar de vooraanstaande kunstinstellingen gelijkgesteld zijn aan universiteiten en zélf beschikken over het ius promovendi.

Een andere mogelijkheid is de kunsten te zien als professionele topopleiding waarbij ze zowel deel uit kunnen maken van het hoger beroepsonderwijs als van universiteiten. In dat laatste geval gaat het om topopleidingen van een zeer hoog niveau voor uitvoerende kunstenaars, vergelijkbaar met *professional doctorates* in de VS en het VK. Onderzoek in de kunsten beperkt zich dan tot gebieden die van oudsher tot de wetenschap behoren, zoals musicologie, muziektheorie, muziek- en kunsteducatie en kunstgeschiedenis. Dit is het geval in de VS.

Ten slotte is het mogelijk om universitair onderzoek te herdefiniëren, zodat onderzoek in de kunsten hierin opgenomen kan worden. Als onder universitair onderzoek niet alleen wetenschappelijk onderzoek, maar ook onderzoek wordt gerekend dat niet reproduceerbare resultaten oplevert en niet gekarakteriseerd wordt door een objectieve, empirische benadering, zijn ook kunstzinnige uitingen en theoretische reflectie tot onderzoek te rekenen. Dit heet in het VK *practice led* of *practice based research*. Uit de praktijk daar blijkt dat de theoretische reflectie niet ontleend wordt aan de kunsten, maar aan bijvoorbeeld filosofie, geschiedenis of sociale wetenschappen.

Vlaanderen heeft in feite al gekozen voor laatstgenoemde invalshoek. Door te eisen dat het personeel van de te academiseren hogeschoolopleidingen promoveert, is de definitie van universitair onderzoek verbreed naar toegepast en *practice led research*. In Nederland liggen de drie opties in principe nog open.

Literatuur

De Belder, M. (2004) 'Introductie bachelor-masterstructuur in het hoger beeldende kunst(vak)onderwijs in Nederland en Vlaanderen?' In: *TH&MA, tijdschrift voor hoger onderwijs en management*, nr. 2, 33-37

Dit artikel is een partiële weergave door de redactie van een artikel van Gert Jan van Helden (2007) 'Academisering van het kunstonderwijs in Nederland en Vlaanderen in internationaal perspectief; vijf jaar Faculteit der Kunsten Leiden.' In: *Th&ma, tijdschrift voor hoger onderwijs en management* nr. 2, 4-14.